

OPONENTSKÝ POSUDOK HABILITAČNEJ PRÁCE

predloženej Evanjelickej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave

Mgr. Ľubomír BATKA, PhD: *Porovnanie Lutherovho chápania slova Božieho v Operationes in Psalmos (1519-1521) a vo Výklade prvých 25 žalmov (1530)*
(Bratislava 2013, 134 strán)

1. VŠEOBECNÁ CHARAKTERISTIKA PRÁCE

Predložená habilitačná práca z odboru 2.1.14 evanjelická teológia, „...prináša úvahy o slove Božom, ako ich vyjadril reformátor cirkvi Dr. Martin Luther v dvoch prácach k prvým 22, resp. 25 žalmom s odstupom desiatich rokov“ (s. 3). Porovnanie dosiaľ nebolo nikdy uskutočnené a nielen prispeje k výskumu Lutherovej teológie, ale aj umožní „...väčšiu odbornosť v akademickej práci exegéty“ (s. 3). Zároveň chce autor prispieť ku kritickému premýšľaniu o reformačných dôrazoch z príležitosti blížiaceho sa päťstého výročia Reformácie.

Autor prezentoval svoju vedeckú štúdiu Lutherovej hermeneutiky na medzinárodnej hermeneutickej konzultácii Svetového luteránskeho zväzu v Eisenachu (r. 2013). Táto prednáška, ako píše, sa stala základom predloženej habilitačnej práce (s. 7). K téme boli publikované jeho tri články, „...ktoré spája téma Lutherovej hermeneutiky v jeho výkladoch žalmov“: „Lutherovo hľadanie významu žalmov v procese formovania jeho reformačnej teológie“, „Teológia slova v Operationes in Psalmos (1519-1521)“ a „Lutherova teológia slova vo Výklade prvých 25 žalmov na Koburgu (1530)“. Z týchto článkov vychádza predkladaná habilitačná práca (s. 8).

Práca má úvod a päť hlavných častí: (1) Metodika a cieľ práce, (2) Lutherovo hľadanie významu žalmov v procese formovania jeho reformačnej teológie, (3) Teológia slova v *Operationes in Psalmos (1529-1521)*, (4) Lutherova teológia slova v *Výklade prvých 25 žalmov* na Koburgu (1530), (5) Porovnanie a výhľad.

Prvá časť (s. 8-10), „Metodika a cieľ práce“ vysvetľuje pôvod habilitačnej práce, krátko charakterizuje dve Lutherove diela, ktorým sa bude autor venovať a charakterizuje metódu, ktorá bude v práci použitá.

V druhej časti (ss. 11-32) sa autor všeobecne venuje Lutherovmu výkladu žalmov vzhľadom na duchovný život, teologické myslenie a osobitnú pozornosť venuje Reformátorovej hermeneutike a jeho kristocentrickému uchopeniu žalmov.

Tretia časť, (ss. 33-84) je venovaná skúmaniu diela *Operationes in Psalmos*. Po prehľade doterajšieho bádania (33-35) autor rozoberá Lutherovu teológiu slova v častiach: „Otec sa prihovára“, „Syn zjavuje Boha Otca ako Otca“, „Duch Svätý inšpiruje“, „Veriaci odpovedá“. Časť je uzavretá „zhrnutím“.

Štvrtá časť (ss. 85-110) rozoberá Lutherov *Výklad prvých 25 žalmov* a opakuje trojičnú štruktúru predchádzajúcej, tretej, časti: „Historický kontext“, „Otec vládne spravodlivosťou“, „Syn sa sprítomňuje v slove“, „Duch Svätý sa pripája ku slovu“, „Veriaci správne učí“. Aj táto časť je uzavretá „zhrnutím“.

Piata časť (ss. 111-120) nesie názov „Porovnanie a výhľad“. Zamieriava sa „...na zmeny, ku ktorým došlo v Lutherovej teológii počas desiatich rokov medzi *Operationes* a *Výkladom 25 žalmov*“ (s. 111). Všíma si zmeny v trojičných dôrazoch vzťahujúcich sa na pôsobenie Božieho slova, zmeny v charakteristike Slova vzhľadom na Krista, vývoj od dôrazu

z „vnútorného slova“ na „vonkajšie slovo“ a soteriologické aspekty Božieho slova vzhľadom na vieru a duchovné zápasy veriaceho.

V „Závere“ (ss. 121-122) autor zdôrazňuje význam Písma pre Reformáciu, pre Lutherovu hermeneutiku ako aj pre vieru súčasného veriaceho.

2. HODNOTENIE FORMÁLNEJ STRÁNKY PRÁCE

Rozsah práce (134 s.) by podľa oponenta mohol byť väčší, keď vezmeme do úvahy význam témy a rozsah skúmaných textov (*Operationes* vyše 650 strán a *Výklad* vyše 120 strán vo WA). Autorský text je doplnený početnými citátmi z analyzovaných Lutherových diel v podčiarových poznámkach – väčšinou v pôvodnej latinčine a nemčine.

Grafická úprava zodpovedá požiadavkám, nadpisy sú vhodne odlišené a desatinne číslované. Z formálneho hľadiska by sa dnes v práci z hermeneutiky (s. 8) dalo čakať použitie hebrejských¹ a gréckych fontov, hoci Luther vo svojich výkladoch použil len grécke písmo a hebrejské prepisoval latinkou. Pre rýchlejšiu a ľahšiu orientáciu čitateľa by bolo vhodné odkazovať nielen na citáty vo WA, ale aj na biblické pasáže, ktorých sa citáty týkajú. V niektorých prípadoch by bolo vhodné uviesť aj text hebrejského originálu – osobitne v prípadoch, kde Luther rozlišuje medzi hebrejskými pojmami a prekladá ich rôznymi latinskými slovami (Na s. 42, pozn. 137 odkazuje na inú prácu autora, ale na tomto mieste jej výsledky neuvádza).

Slovenčina neobsahuje nadmieru gramatických chýb, za zmienku snád' stojí grécky pojem „prolegomena“, ktorý autor skloňuje v singulári („...otázka z prolegomeny...“ s. 9). Nemčina a latinčina, pokiaľ som bol schopný hodnotiť, podobne ako slovenčina, obsahuje len prijateľné množstvo chýb.

Práca má 520 podčiarových poznámok, z ktorých veľká väčšina sú odkazy na citované, či analyzované miesta vo Weimarskom vydaní Lutherových diel. Z čisto formálneho hľadiska by bolo bývalo vhodné dať čitateľovi informáciu, prečo a kedy je odkaz na WA bez textu, kedy je plne uvedený latinský text bez prekladu a kedy je uvedený aj slovenský preklad.

Zoznam bibliografických odkazov je rozdelený na (1) Primárne pramene – sedem titulov, (2) Lexika a slovníky – osem titulov a (3) Sekundárna literatúra – vyše sto titulov. Väčšina sekundárnej literatúry bola vydaná v druhej polovici dvadsiateho storočia a v dvadsiatom prvom st.

3. HODNOTENIE OBSAHU PRÁCE

Skúmanie Lutherovho diela bolo, je a bude vždy aktuálne, keďže ide o jednu z kľúčových postáv dejín kresťanstva, ktorú si potrebuje každá generácia nanovo privlastniť. Autor okrem toho pripomína blížiac sa výročie Reformácie, čo pochopiteľne ešte zvyšuje záujem o Reformátora a jeho dielo, a tým aj aktuálnosť habilitačnej práce.

Témou práce podľa autorových slov (s. 8) je Lutherova hermeneutika, presnejšie, Lutherovo chápanie slova Božieho v žalmoch (viď nadpis). Autor upresňuje „chápanie slova Božieho“ z nadpisu práce na s. 9, kde hovorí, že „...teologicky sa dá hovoriť o spôsoboch konania slova Božieho“. Toto je dôležité upresnenie, keďže pod témou „hermeneutika žalmových textov“ by bolo možné očakávať analýzu Lutherových lingvistických, kriticko-historických, či žánrových postupov v porovnaní s modernými hermeneutickými procesmi alebo exegetickými metódami. Habilitačná práca sa sústreďuje na soteriologické pôsobenie Božieho slova v súhlase s existenciálno-kristologickým zameraním Reformátora – skúma interakciu medzi Božím slovom a veriacim v trinitárnom delení na aktivitu Otca, Syna a Svätého Ducha. Venuje sa témam komunikácie, hamartológie, alebo Lutherovmu postoju

¹ Napr. pri pojme „enoš“ ss. 54-55.

k svetskej vrchnosti, nezaobera sa však štruktúrou/procesom jeho exegézy,² ani podrobnejším výkladom hebrejských pojmov.³

Dôležitú metodologickú poznámku uvádza autor na s. 76, keď hovorí: „V tejto práci nás zaujíma aspekt ľudskej odpovede v komunikatívnom kontexte slova Božieho a slova ľudského.“ Komunikáciou veriaceho odpovede na Božie slovo je život podľa slova a táto reakcia evidentne patrí k hermeneutickému uchopeniu Slova. Tým sa značne rozširuje obzor uvažovania o slove a prechádza z lingvistickej do existenciálnej a psychologickéj oblasti soteriológie, čomu sa venujú hlavné úvahy habilitačnej práce. „Osobný prínos autora k bádaniu o Lutherovej teológii“ je skúmanie *Operationes* na základe trojičnej náuky (s. 35) a následne porovnanie *Operationes* podľa trojičnej schémy s *Výkladom*.

Práca je teda napriek starozmluvnému východisku (exegéza žalmov) zameraná na systematickú teológiu (trinitárne skúmanie Božieho slova), Lutherovu teológiu viery a soteriológiu. Gramaticko-historická exegéza hebrejského textu je spomínaná len okrajovo. (V zozname literatúry nie je uvedený žiadny súčasný komentár k žalmom.) Podľa oponentovho názoru by kritické porovnanie Lutherových výkladov s výsledkami súčasnej gramaticko-historickej a žánrovej exegézy prispelo k porozumeniu Reformátorovho myslenia a umožnilo napr. hlbšiu evanjelickú seba-reflexiu modernej hermeneutiky Starej zmluvy.

V soteriologickom okruhu tém autor komparuje posun Lutherovho akcentu z *Operationes* k *Výkladu* od (1) oslovenia k vládnutiu slovom u Otca, (2) od Synovho zjavovania Boha k sprítomňovaniu Syna v slove a (3) od inšpirácie slova Božieho Duchom k pripojeniu Ducha k vonkajšiemu slovu (k Písmu). Do tohto soteriologického uchopenia Reformátorovej teológie Božieho slova spadá aj reakcia veriaceho na Slovo, ktorá sa posúva od (4) *odpovede* na slovo v *Operationes*, k *správnemu učeniu* zo strany veriaceho vo *Výklade*.

Lutherova hermeneutická metóda má pôvod u humanistu Jacoba Stapulensis (s. 21). Ide o výklad, ktorý je „strednou cestou“ medzi stredovekým fantastickým výkladom a literou, ktorá zabíja. Luterova hermeneutika „hľadá výklad, ktorý súhlasí s Duchom Svätým“. Jednotiacim princípom takéhoto výkladu žalmov je Kristus. Luther sa k tejto metóde prihlásil už vo svojich predreformačných výkladoch. (*Dictata* vznikli v rokoch 1513-16. Podľa názoru oponenta by bolo dobre čitateľa na tento fakt upozorniť, keďže práca sa zaoberá vývojom Lutherových hermeneutických postupov.) Autor uvádza dôležitý hermeneutický princíp vyplývajúci z kristocentrického výkladu: „Kristocentricita je nástrojom umožňujúcim hľadanie tropologického, prípadne anagogického významu“ (s. 22). Oponent by uvítal na tomto mieste konkrétny citát Lutherovho použitia tejto metódy na žalmovom texte, aj keď sa dá povedať, že soteriologické zameranie práce ako celku ide týmto smerom. Podobne na s. 26-27 je konštatovanie, že „keď hovoríme o kristocentrickom výklade, je potrebné spresniť, čo sa pod tým myslí... Kristus môže byť vnímaný ako zákonodarca, či príklad“. Aj tu by bolo dobré uviesť alebo odkázať na miesto v práci, kde sa takýto prípad v Lutherovom výklade nachádza.

Autor konštatuje, že „Súhrnne možno povedať, že v roku 1530 sa Lutherov hlavný dôraz presúva na zvestované slovo ako *viva vox* kázne – vonkajšie slovo (*verbum externum*), ktoré prichádza zvonku od Boha cez ústa kazateľa“ (s. 92). Keďže pre teóriu hermeneutiky je vzťah medzi vnútorným slovom (*logos endiathetos*) a vysloveným slovom (*logos proforikos*) podstatný (Gadamer ho považoval za univerzálny aspekt filozofickej hermeneutiky), z metodologického hľadiska by bolo bývalo vhodné uviesť konkrétne porovnania na tom

² Podľa oponenta je pre hermeneutiku dôležité Lutherovo konštatovanie: ...*verbum dei, cum sit aeternum, omnibus omnium hominum saeculis conveniret. Nam etsi varient per tempora mores, personae, loca, ritus, eadem tamen vel pietas vel impietas transit per omnia saecula.*

³ Napr. Reformátorova exegéza pojmov DIBBER a AMAR v piatom žalme *Operationes* sa dotýka témy habilitačnej práce. (Na s. 108 habilitačnej práce je uvedené, že *dabar* je slovo a skutok. Luther na tomto mieste hebrejský pojem neuvádza.)

istom texte medzi Lutherovými výkladmi k tejto téme v *Operationes* a vo *Výklade*. Všeobecné konštatovanie síce ukazuje výsledok celkového teologického porovnania, ale nedáva možnosť detailného sledovania Reformátorovho posunu v myslení na procese dvoch časovo vzdialených exegéz toho istého žalmového textu. Opakujem, že by bolo bývalo vhodné častejšie dokladať porovnania exegetických postupov priamo v texte habilitačnej práce (nielen v podčiarových poznámkach) s uvedením znenia žalmového textu, snáď aj v pôvodine(?).

V závere autor konštatuje, že „Charakter externej zvesti je v tomto období alfou a omegou Lutherovho teologického uvažovania“ (s. 109). Z porovnania, ktoré je hlavným cieľom habilitačnej práce, je jasné niekoľko skutočností v teologickom posune v Reformátorovom myslení, o ktorých už bola reč vyššie. Tieto sú veľmi zaujímavé a podľa oponenta by bolo bývalo vhodné historicko-kriticky ich analyzovať vzhľadom na vývoj politickej, cirkevnej a osobnej situácie v Lutherovom živote. Tento postup je naznačený na s. 29 „Pre Lutherov výklad žalmov na Koburgu je ďalej typický odkaz na historickú dobu, v ktorej sa práve nachádzal“ – škoda, že udalosti a napätia doby nie sú dané do konkrétneho kritického súvisu s témou práce. Autor viac-menej obmedzil na konštatovanie, že ide o zmenu z „prednáškovej siene“ u *Operationes* na problém „reformy duchovného života vo Wittenbergu“ (s. 30) a „Pohnuté udalosti okolo hnutia Schwärmerov a sedliackej vojny zmenili Lutherovo myslenie v tom, že upustil od verejného chválenia *Theologia Deutsch* a začal sa venovať otázke vzťahu medzi *verbum aeternum* a *verbum externum*“ (s. 108). Autorov záver znie: „podstatovu evanjelickej spirituality“ je rozjímanie, zvestovanie, písanie, čítanie a všetky „vonkajšie“ spôsoby zaoberania sa slovom (s. 109).

4. OTÁZKY DO DISKUSIE

- (1) Oponent navrhuje potvrdiť autorov záver o podstate evanjelickej spirituality diskusiou vety vo *Výklade*: Ž 25:14 [Vulgata 24:14 „Arcana domini timentes eum cognoscent“], ktorá znie: “Verbum enim Dei est in duplici usu”. O ľuďoch, ktorí slovu nerozumejú tu Luther hovorí: “sunt tantum die schalen, den kern haben sie nicht” (WA 31.1: 381, 14-22).
- (2) Na s. 92 autor hovorí: “Dalo by sa argumentovať, že o desať rokov neskôr sa slovo Božie dostáva na prvé miesto v nasledovnom poradí: “kto je bez slova Božieho, je bez viery a tým pádom bez Boha a pravdy”. V diskusii by bolo vhodné uviesť tieto argumenty, (napr. porovnať WA 5:107,15⁴ s WA 31.1:333,6⁵).

5. ZÁVER

V habilitačnej práci autor (1) vykonal systematicko-teologické analýzy a komparácie z pôvodného textu (latinčina a stará nemčina), (2) preukázal široké uchopenie problematiky porozumenia Božieho slova podľa princípov evanjelickej systematickej teológie, (3) prispel k skúmaniu spisov významných pre Reformáciu a obohatil *Lutherforschung*.

Na základe habilitačnej práce a ostatnej vedeckej publikačnej a pedagogickej činnosti odporúčam vymenovať Mgr. Ľubomíra Batku, PhD. za docenta teológie.

V Banskej Bystrici
26.3.2014

Pavel Hanes

⁴ Si autem sine fide, iam sine verbo dei...

⁵ Hoc pulchre cernitur in verbo, quia sine verbo non potest cognosci Deus.